

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том VI

ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Випуск 11

Київ-Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2015

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI: Психологія обдарованості. – Випуск 11. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 415 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **С.Д. Максименко**

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Челелєва**

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: Музика О.Л. (відповідальний редактор), канд. психол. наук, професор; **Власова О. І.**, доктор психол. наук, професор; **Коваленко А. Б.**, доктор психол. наук, професор; **Рибалка В. В.**, доктор психол. наук, професор; **Сердюк Л.З.**, доктор психол. наук, професор; **Ставицька С.О.**, доктор психол. наук, професор; **Горбунова В.В.**, доктор психол. наук, доцент; **Корольов Д. К.**, канд. психол. наук, доцент; **Чекрижова М.М.** (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 10 від 22.10.2015 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

ЗМІСТ

Музика О.Л.	
Ціннісна детермінація становлення та розвитку обдарованої особистості.....	6
Аршава І.Ф., Носенко Е.Л., Кутєпова-Бредун В.Ю.	
Особистісні характеристики музикантів-професіоналів та музикантів-аматорів.....	20
Бабак С.В.	
Про деякі нейробіологічні аспекти розвитку здібностей та обдарованості.....	31
Видра О.Г.	
Багатовимірний цілісний підхід до психології обдарованості і творчості особистості.....	41
Гейко Є.В.	
Специфіка самоорганізації полісистемної цілісності особистості: результати емпіричного дослідження.....	48
Диса О.В.	
Відображення взаємозв'язку діалогічності та креативності мислення у вербальних продуктах творчості.....	59
Дідковська Л.І.	
Особливості Я-концепції творчо обдарованих підлітків.....	68
Дригус М.Т.	
Проблема психологічних механізмів у сучасному вітчизняному психологічному просторі.....	77
Загурська І.С.	
Референтність як основа розвитку здібностей у молодшому шкільному віці....	86
Кириченко В.В.	
Кризи професійної адаптації: суб'єктно-ціннісний підхід до вивчення.....	94
Ковальчук Ю.М.	
Особистісні здібност: визначення, функціональне призначення, феноменологія.....	102
Комар Т.В.	
Психологічні передумови становлення особистісної зрілості майбутнього спеціаліста соціономічного напрямку.....	108
Корольов Д.К.	
Напрями дослідження цінностей обдарованої особистості в світовій психології.....	122
Купрєєва О.І.	
Психологічні аспекти самореалізації студентів з інвалідністю.....	130
Кутішенко В.П., Пилипенко Н.Г., Ставицька С.О.	
Роль інтелектуального компоненту у становленні життєвих стратегій юнацтва.....	141

Левус Н.І.	
Роль сім'ї і школи у формуванні Я-концепції обдарованої дитини.....	151
Лупійко Л.В.	
Розвиток творчих здібностей старших дошкільників засобами фольклору.....	159
Мазяр О.В.	
Обдарованість як предмет психологічного дослідження на початку XX століття.....	166
Малецька І.В.	
Система вмінь у контексті мовнокомунікативної компетенції майбутніх філологів.....	174
Мешко О.І.	
Розвиток суб'єктності студентів – майбутніх педагогів як аспект становлення їх професійної позиції.....	182
Музика О.О.	
Пустощі дітей з ознаками обдарованості як прояви суб'єктної активності.....	190
Мусіяка Н.І.	
Дослідження становлення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школяра.....	199
Никончук Н.О.	
Дослідження рефлексії проградієнтності здібностей у молодшому шкільному віці.....	209
Петренко І.В.	
Застосування технології swot-аналізу для вивчення особливостей діалогічної взаємодії у шкільному середовищі.....	219
Портницька Н.Ф., Савиченко О.М.	
Діагностичний ресурс фотобіографічного методу у вивченні механізмів розвитку творчості та обдарованості особистості.....	226
Савченко О.В.	
Інструментальне забезпечення реалізації рефлексивності як загальної здібності особистості.....	234
Сердюк Л.З., Курбатова А.О.	
Психологічні особливості мотивації професійного вибору учнів із хронічними соматичними захворюваннями.....	245
Соловей Я.Г.	
Психологічні особливості ціннісного становлення музично обдарованої особистості.....	254
Тичина І.М.	
Психологічний аналіз рефлексії творчих здібностей як регуляційно-ціннісних ресурсів розвитку особистості у процесі зміни професії.....	263
Федько В.В.	
Особливості почуття власної гідності у молодших школярів.....	274

Хавула Р.М.	
Теоретико-методологічні засади проблеми розвитку духовності особистості в юнацькому віці.....	283
Возна В.Ю.	
Ціннісне ставлення до професії як чинник професійної гідності майбутніх фахівців творчих професій.....	291
Гончарук О.В.	
Психофізіологічні фактори діагностики обдарованості у школярів.....	299
Гречуха І.А.	
Дослідження розвитку літературних здібностей та обдарованості в ранньому юнацькому віці.....	311
Григор'єва Я.Г.	
Теоретичні аспекти дослідження наративу як засобу конструювання внутрішнього світу особистості.....	318
Зінченко О.В.	
Динаміка поняттєвого мислення у підлітковому віці.....	325
Кирильчук І.В.	
Цінності як чинник розвитку учіннєвих здібностей в підлітковому віці.....	334
Лотоцька-Голуб Л.Л.	
Ціннісне ставлення до професійної діяльності як передумова профілактики професійного вигорання у лікарів.....	342
Майстренко Т.М.	
Особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності академічно обдарованих студентів.....	352
Поладко Г.О.	
Комплекс корекційних заходів спрямованих на конструктивну психологічну адаптацію пацієнтів з феохромоцитомною дисфункцією.....	360
Притула О.А.	
Професійні деформації кризис-менеджерів: оцінка та перспективи.....	369
Сабліна Н.В.	
Умови активізації процесу адаптації студентів першого курсу медичного коледжу.....	376
Ставицький Г.А.	
Використання проєктивних методик у дослідженні етнічної самосвідомості особистості старшого юнацького віку.....	383
Цавалюк Т.О.	
Психологічний супровід формування інтелектуальних почуттів молодших школярів.....	393
Чекрижова М.М.	
Особливості професійної самооцінки студентів медичних спеціальностей на початку професіоналізації у ВНЗ.....	401

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕФЛЕКСІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЯК РЕГУЛЯЦІЙНО-ЦІННІСНИХ РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗМІНИ ПРОФЕСІЇ

Тичина І.М. Психологічний аналіз рефлексії творчих здібностей як регуляційно-ціннісних ресурсів розвитку особистості у процесі зміни професії

У статті описуються особливості рефлексії розвитку здібностей та їх відображення у ціннісній свідомості осіб, для яких зміна професії є проявом творчої моделі саморозвитку. Здібності розглядаються як ресурси розвитку людини, які за умови усвідомлення їх цінності у досягненні успіху стають внутрішніми регуляторами поведінки і діяльності людини. Показано, що особливостями рефлексії розвитку здібностей у процесі професійної переорієнтації людей із творчою спрямованістю є усвідомлення значної кількості професійних умінь та здібностей; усвідомлення творчих здібностей, які є універсальними за функціональним застосуванням; усвідомлення значимості розвитку власних здібностей у близькій і далекій перспективі; усвідомлення важливості вміти використовувати свій набір здібностей у різних сферах життя.

Ключові слова: *здібності, професійні здібності, творчі здібності, цінності, діяльнісні цінності, моральнісні цінності, суб'єктні цінності, ціннісна свідомість.*

Тичина И.Н. Психологический анализ рефлексии творческих способностей как регуляционно-ценностных ресурсов развития личности в процессе смены профессии. В статье описываются особенности рефлексии развития способностей и их отображение в ценностном сознании лиц, для которых смена профессии служит проявлением творческой модели саморазвития. Способности рассматриваются как ресурсы развития человека, которые при условии осознания их ценности в достижении успеха становятся внутренними регуляторами поведения и деятельности человека. Показано, что рефлексия развития способностей в процессе профессиональной переориентации творчески направленных людей характеризуется осознанием значительного количества профессиональных умений и способностей; осознанием творческих универсальных способностей; осознанием важности развития способностей в близкой и далекой перспективе, осознанием важности умения использовать свой набор способностей в разных сферах жизни.

Ключевые слова: *способности, профессиональные способности, творческие способности, ценности, деятельностные ценности, моральностные ценности, субъектные ценности, ценностное сознание.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Розвиток особистості дорослої людини варіативний та нерозривно пов'язаний з процесом її професійного становлення (Б.Г. Ананьєв, Є.О. Клімов, В.В. Рибалка) [1; 8;18]. При цьому ціннісна спрямованість особистості обумовлює суб'єктивну значущість і, відповідно, вплив професійної діяльності на життя людини (Д.М. Завалішина, Л.М. Мітіна) [5;10]. Як показано в дослідженнях О.О. Конопкіна, В.І. Моросанової, О.Р. Фонарьова успішність особистості в трудовій діяльності, а також

реалізація нею адаптивної чи творчої моделі саморозвитку залежить від рівня саморегуляції особистості [10;12;23]. Особливого значення у процесі формування регуляційних механізмів дослідники надають рефлексії (О.К. Осницький, Т.С. Чуйкова) [16]. Результати вивчення розвитку професійної свідомості вчителів у дослідженні Є.І. Ісаєва, В.І. Слободчикова, С.Г. Косарецького фіксують логіку розвитку професійної рефлексії від спрямованості на предмет діяльності, засобах виконання діяльності, і нарешті – на способі існування спеціаліста у професійній діяльності, що на думку авторів актуалізує проблему професійного та життєвого самовизначення [7].

Наше дослідження побудоване у руслі теорії розвитку творчого потенціалу людини (В.О. Моляко) та суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку творчої особистості (О.Л. Музика), а від так ґрунтується на розумінні здібностей як внутрішніх ресурсів розвитку людини [11;13]. За такого підходу, здібності за умови усвідомлення їх цінності у досягненні успіху стають внутрішніми регуляторами поведінки і діяльності людини, а у ціннісній свідомості відображені у вигляді особистісних, в тому числі і суб'єктних цінностей. У зв'язку із цим важливо проаналізувати особливості рефлексії розвитку здібностей і їх місце у структурі ціннісної свідомості осіб, для яких зміна професії є одним із способів реалізації творчої моделі саморозвитку.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Загальнотеоретичні положення, що стосуються проблеми здібностей, представлені в роботах Л.С. Виготського, В.М. Дружиніна, В.О. Моляко, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, та інших авторів [3;4;11;17;19;22]. Проблема розвитку професійних здібностей спеціаліста піднімається у роботах Б.С. Братуся, В.Д. Шадрікова [2;24]. У дослідженнях В.Д. Шадрікова розвиток професійних здібностей в конкретній діяльності трактується як процес формування психологічної системи діяльності шляхом перебудови психічних якостей спеціаліста відповідно до вимог професії. Суттєвим моментом є взаємодія між здібностями і способом виконання діяльності. «Окремі професійно важливі властивості не компенсують одна одну, а взаємодіють у системі діяльності і у відповідності з вимогами діяльності. Спосіб діяльності визначається рівнем розвитку і якісними характеристиками окремих професійно важливих властивостей і їх сукупністю» [24, с. 22]. Таким чином, сукупність здібностей, їх взаємодія визначає ефективний індивідуальний спосіб виконання діяльності. Підкреслюється багатоваріантність поєднання здібностей і відповідно неповторність, унікальність досягнення успіху у виконанні діяльності різними людьми.

В ході оволодіння будь-якою професійною діяльністю людина спочатку розвиває виконавські, а потім творчі здібності і саме розвиток останніх надає можливість людині бути вільною у своїх виборах. Така логіка становлення професіонала простежується у запропонованій Д.М. Завалішиною моделі розвитку суб'єкта професійної діяльності. На думку авторки, людина здобуває можливість реалізувати адаптивний чи творчий варіант професійного розвитку і тим самим здійснити своє життєве самовизначення, лише тоді, коли відбулися процеси адаптації та ідентифікації з професією, що закономірно супроводжується достатнім рівнем розвитком виконавських здібностей. Таким чином, розвиток творчих здібностей у професійній діяльності (за словами

Д.О. Леєнтьєва, розширення інструментальних можливостей) збільшує ступінь свободи людини у будь-якій професійній ситуації, а головне створює підґрунтя для ціннісно-смыслового професійного самовизначення. Д.М. Завалішина наголошує на тому, що на цьому етапі «людина стає справжнім суб'єктом своєї професійної долі, вирішуючи, чи потрібно їй спрямовувати всі свої сили і життєві потенціали на професійне зростання і удосконалення своєї праці, тобто, обрати їй творчий «стиль» професійного розвитку або обмежитися соціально-прийнятним виконанням своїх безпосередніх професійних функцій, тобто обрати адаптивний стиль» [5, с.359].

Розвиток творчих здібностей є одним з критерієм для формування процесів саморегуляції людини. Так, О.О. Конопкін, описуючи феномен загальної здібності до саморегуляції, виділяє два полярні способи формування людиною регуляційних процесів: творча пасивність, імітація, репродукція або ініціативність, свідомо активність, продуктивна самостійність [9].

Схожі погляди висловлює О.Л. Музика, пов'язуючи спосіб виконання діяльності із наявністю творчих здібностей. На думку автора, творчі здібності, як компонент загальних здібностей, не лише розвиваються в окремих діяльностях, а й мають здатність до переносу на інші види діяльності. Важливо те, що здібності розглядаються як особистісне утворення, яке обов'язково включає ціннісний компонент, характеризує спрямованість особистості і визначає особливості саморегуляції людини у різноманітних життєвих ситуаціях [14].

З таких позицій, можна спрогнозувати, що ефективному оволодінню новою професією сприяє наявність значного обсягу загальних і, обов'язково, творчих здібностей, які здатні переноситись з одного виду діяльності на інший, і за умови високого рівня усвідомлення формують внутрішній ціннісний ресурс людини. Для творчої особистості з розвинутою рефлексією природньою є варіативність розвитку, яка дозволяє зберігати певну незалежність від змінюваних обставин життя.

Вперше ідея про два способи існування людини у світі в залежності від її здатності рефлексивно ставитися до оточуючої дійсності висловлюється С.Л. Рубінштейном. На його думку, з появою рефлексії виникає осмислений погляд на життя і зростає рівень особистісної свободи. «Від узагальненого ставлення людини до життя залежить і поведінка суб'єкта у будь-якій ситуації, в якій він знаходиться, і ступінь залежності його від цієї ситуації» [19, с.367].

Зв'язок внутрішньої свободи і рівня розвитку рефлексії особистості у професійній діяльності вивчається у працях В.В. Рибалки, В.В. Синявського, Н.А. Темченко [18;20]. На думку В.В.Рибалки, усвідомлення особистістю свого психологічного потенціалу як вищої цінності дозволяє ефективно виконувати професійні обов'язки в критичних професійних ситуаціях, які потребують мобілізації внутрішніх ресурсів фахівця [18].

Попередній аналіз проблеми розвитку творчих здібностей в контексті ціннісної регуляції особистісно-професійного розвитку людини вивів нас на розуміння того, що рефлексія може бути продуктивним способом пізнання і самопізнання власних здібностей, дослідницьким інструментом для вивчення проявів індивідуальної свідомості. При цьому рефлексія в системі прийомів психологічної роботи може виступати не лише інструментом дослідження, а й технікою психологічного впливу на

особистість досліджуваного. Зокрема, на думку О.Б. Старовойтенко, техніки рефлексії пов'язані з реальними умовами розвитку особистості. Авторка зазначає: «Під час самопізнання суб'єкт може вплинути на ціннісну позицію «я» в значущій життєвій сфері або ситуації, може змінити рівень своєї самостійності й сили «я», поглибити та розширити особистісні смисли того, що він робить» [21, с. 186].

Важливо, що рефлексивні прийоми моделюють в індивідуальній свідомості діалог з психологом як значущою людиною, яка залишається для суб'єкта рефлексії незалежним співбесідником. «Співучасть у ситуації рефлексії близького іншого і далеких інших, напружений, відповідальний самозвіт може пробудити в особистості нові сили професійно-етичної самоактуалізації» [21, с. 187].

Ідеї про те, що здібності є особистісним утворенням, а рефлексія діяльностей, в яких розвиваються здібності, і соціальних стосунків, які складаються у цих діяльностях, є умовою свідомої ціннісної регуляції розвитку особистості покладено в основу досліджень, проведених під керівництвом О.Л. Музики. У колективній монографії представлено опис методики вивчення динаміки здібностей (МВДЗ) та результати вивчення рефлексії здібностей на різних вікових етапах і з точки зору розвитку особистості у різних діяльностях [6]. У контексті особистісного розвитку людини у професії не достатньо вивченими залишилися питання особливостей рефлексії творчих здібностей, їх змісту і інтеграції у ціннісну свідомість людей, які, маючи високі досягнення в певній професійній діяльності, змінюють її і знову досягають успіху.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. У статті ми ставили за мету дослідити особливості рефлексії розвитку здібностей і їх відображення у структурі ціннісної свідомості осіб, які змінюють професію. Творчі здібності розглядаються як регуляційно-ціннісні ресурси розвитку особистості у процесі зміни професії.

Виклад методики і результатів досліджень. Аналіз рефлексії творчих здібностей як регуляційно-ціннісних ресурсів розвитку особистості у процесі зміни професії продемонструємо на прикладі результатів вивчення рефлексії здібностей та ціннісної свідомості досліджуваної Олени Р. Вона має значний професійний досвід (більше 10 років), декілька разів змінювала професійну діяльність, щоразу демонструючи об'єктивні зовнішні показники досягнення успіху. Олена Р. закінчила ЖДУ імені Івана Франка і має вищу філологічну освіту за спеціальністю «Вчитель російської мови та літератури і зарубіжної мови та літератури», закінчила КНУ імені Т.Г. Шевченка і має другу вищу освіту за спеціальністю «Журналістика». Вона має досвід роботи вчителем англійської мови в загальноосвітній школі (2 роки), досвід роботи на телебаченні (7 років) і досвід роботи в обласній державній адміністрації (4 роки). Об'єктивними показниками успішності Олени Р. є численні досягнення під час роботи на телебаченні, зокрема нагорода «Бронзова Ніка», а також швидкий кар'єрний ріст державного службовця.

Особливості рефлексії розвитку професійних здібностей у процесі зміни професії Олени Р. вивчалися за допомогою модифікованого нами варіанту методики вивчення динаміки здібностей (МВДЗ) [14]. Спочатку проводилася індивідуальна бесіда з досліджуваною з метою створення ситуації довіри і актуалізації її діяльнісного і соціального досвіду. У бесіді аналізувалися життєві успіхи і невдачі, обговорювалися ті

сфери життя, які виділяла досліджувана. Далі заповнювалася карта рефлексії діяльностей, в яких розвиваються здібності, і соціальних стосунків, які складаються у цих діяльностях.

Дослідження особливостей ціннісної свідомості Олени Р. проводилося за допомогою модифікованого варіанту методики моделювання ціннісної свідомості (ММЦС) [6]. На основі рефлексії загальної життєвої ситуації конструювалася факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваної (матриця – значущі особи x ціннісні конструкти). Аналіз отриманих даних був спрямований на визначення рівня значущості ціннісних утворень (випадкові ціннісні конструкти, декларовані цінності, особистісні цінності) та визначення структурно-змістових характеристик регуляційного статусу особистісних цінностей (моральнісні цінності, діяльнісні цінності, суб'єктні цінності).

Аналіз факторно-семантичної моделі ціннісної свідомості досліджуваної (Рис. 1) здійснювався нами через призму відрефлексованих нею діяльностей і умінь, особливостей соціальної рефлексії, змісту усвідомлюваних особистісних якостей.

Аналізуючи власний репертуар ретроспективних, актуальних (актуальні здібності) та потенційних (потенційні здібності) діяльностей, досліджувана виявила загальну тенденцію послідовної зміни професійної діяльності (педагогіка – телебачення – державна служба), пов'язану з пошуком нових перспектив розвитку. Відкритість до нового досвіду, одночасне утримування в полі свідомості далекої і близької життєвих перспектив виявляється в таких міркуваннях як «професія вчителя надто вузька, немає перспектив, хоча люблю тримати аудиторію і могла б працювати з дітьми або студентами», «думала, що все життя буде пов'язане з журналістикою, але зрозуміла, що через деякий час, як всі, почала працювати «штампами», «кліше». У семантичній моделі ціннісної свідомості спрямованість особистості на здобуття нового досвіду відображена у цінностях: «доступ до великих можливостей» (кореляція з фактором діяльнісних цінностей – 0,89), «різнобічні знання, вміння застосовувати свої знання в різних ситуаціях» (кореляція з фактором діяльнісних цінностей – 0,73, з фактором моральнісних цінностей – 0,54), «бажання і вміння ламати стереотипи» (кореляція з фактором діяльнісних цінностей – 0,72).

Результати вивчення діяльнісної рефлексії показали, що досліджувана має багатий досвід діяльностей і широкий діапазон умінь: знання іноземної мови, вміння писати вірші, досвід роботи редактором, досвід режисерської роботи, досвід публічних виступів, досвід ведення телевізійних програм. Аналізуючи власний досвід участі в різних діяльностях вона виділяє ті вміння, які дозволяють їй виокремитися з-поміж інших. Серед основних інструментальних засобів досягнення першості в діловій сфері Олена Р. називала вміння «тримати слухача», «компетентність у багатьох сферах», «логічно мислити», «знання декількох іноземних мов», а в сфері дозвілля – «почуття гумору», що включає не просто розуміння жартів, а «вміння пожартувати в потрібний момент», «вміння розповідати так, щоб всі заслухалися», «емоційність, що включає виразну міміку і жваві рухи», «не просто приваблива зовнішність, а така, що привертає увагу».

Досвід розвитку здібностей у різних діяльностях відображено в діяльнісних цінностях досліджуваної. Фактор діяльнісних цінностей об'єднують конструкти: «високий інтелект» (0,79), «бажання і здатність бути лідером» (0,83), «сила духу» (0,83), «вміння перемагати» (0,94), «знання законів» (0,75), «різнобічні знання» (0,73), «доступ до великих можливостей» (0,89), «вміння ламати стереотипи» (0,72), «самодостатність як відсутність страху» (0,71), «вміння грати в логічні ігри» (0,69).

На фундаменті розвитку виконавських здібностей до окремих діяльностей з'являється можливість творчих проявів для самовираження, саморозкриття, висвітлення власної точки зору, а також пошуку однодумців. Творча спрямованість досліджуваної виявляється у аналітичних роздумах стосовно ролі діяльностей, якими вона займалася: «телебачення дозволяє задовольнити здорову тягу до експібіціонізму, має можливість зробити так, щоб хтось побачив світ через призму мого бачення», «телебачення – це можливість знайти споріднену собі душу», «професія повинна давати простір, щоб душа розгорнулася».

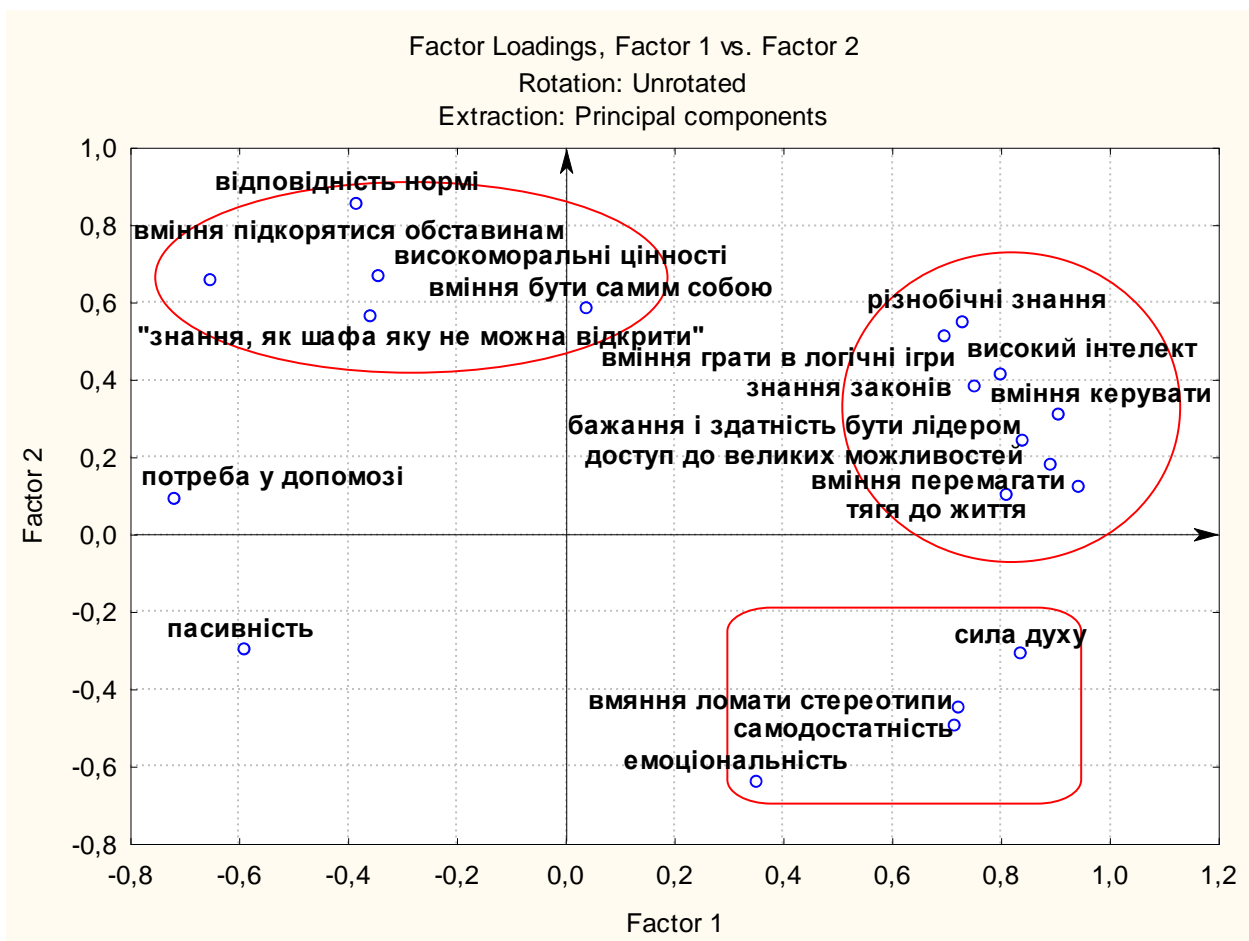

Рис. 1. Факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваної Олени Р.

В результаті рефлексивної роботи над усвідомленням особистісних якостей, які, на думку Олени Р., дозволяють їй досягати успіху в різних сферах життя, були виділені характеристики, по'язані з власною самотутністю та автентичністю. Ці якості вербалізуються Оленою Р. через алегоричне порівняння себе з дресированою твариною, яка шукає гриби трюфеля. «Я шукаю трюфеля, бо не можу інакше. Завжди біжу, завжди шукаю, а якщо знаходжу, воно втрачає характеристики гриба трюфеля»,

«я не претендую на відкриття великі, але я маю претензію побачити те, чого не помічає більшість». Цінним для Олени Р. стає не виконання роботи, а можливість зробити її по-своєму, виділитися, бути кращою за інших. Досліджувана характеризує себе так: «Я не можу бути сирною масою, де не можливо відокремити одну білу крупинку від іншої. Краще бути родзинкою». У ціннісній свідомості такі якості особистості пов'язані з цінностями: «вміння ламати стереотипи», «самодостатність», «вміння бути самим собою», «вміння перемагати», «сила духу».

Важливо, що усвідомлення власної відмінності від інших людей, прагнення оберігати і розвивати цю відмінність поєднується з високим рівнем життєвої активності, готовністю діяти і ризикувати. Зокрема, властивість особистості «самодостатність», яка відображена у факторному полі ціннісної свідомості, в процесі рефлексивного аналізу особистісних якостей розкривається досліджуваною через «самодостатність як відсутність страху», що вносить нові нюанси у її трактування. Така активна позиція Олени Р. щодо самоудосконалення виявляється у змісті більшості суб'єктних цінностей: «вміння перемагати», «вміння керувати», «самодостатність, відсутність фактору страху в певні моменти». Конструкт «пасивність» для досліджуваної є анти-цінністю, оскільки він має негативну кореляцію з обома факторами.

Аналіз виділених цінностей як узагальнених стратегій досягнення професійного успіху дозволяє зробити висновок про здатність досліджуваної застосовувати окремі здібності в різних ситуаціях. Зокрема, однією з суб'єктних цінностей є «різнобічні знання», які тлумачаться через алегорію «шафа, яку можна відкрити». Це можливість виокремлювати із структурованої сукупності окремі знання й уміння та застосовувати їх для інших цілей, відмінних від тих, для яких слугує загальна сукупність («це здатність відкривати окремі шухлядки, а не лише всю шафу в цілому»). На питання про те, що можливо варто відокремлено кожен «шухлядку» називати окремою здібністю, Олена Р. зауважила, що тоді цінність «різнобічні знання» втратить свою якість, оскільки вона має значення для неї тільки як сукупність окремих вмінь. Різні комбінації поєднання окремих вмінь можуть ефективно використовуватися в різних ситуаціях і сферах життя. Такими ж універсальними, названими ніби у згорнутому вигляді за своїми характеристиками є суб'єктні цінності: «тяга до життя», «вміння грати в логічні ігри», «доступ до великих можливостей».

Можемо припустити, що у представленій факторній моделі ціннісної свідомості суб'єктні цінності є складними узагальнено-універсальними здібностями, які інтегрують в собі різні уміння та якості особистості і є взаємо доповнюючими, оскільки є цінними для досягнення успіху в різних сферах життя. В процесі рефлексії розвитку власних здібностей досліджувана проводила чіткі паралелі між розвитком здібностей у повсякденному житті, у дозвіллі і розвитком професійно-важливих якостей у робочій сфері. Ті вміння, які спочатку розвивалися як важливі для сфер життя, не пов'язаних з професією, згодом відрефлексовувалися як складні універсальні здібності, цінні для досягнення успіху у різних професійних діяльностях і навпаки. Такими здібностями, наприклад є «швидкість розумової і емоційної реакції», «вміння пожартувати в потрібний момент», «вміння цікаво розказувати», «вміння писати тексти», «вміння тримати аудиторію і впливати на слухачів», «враховувати обставини життя». Свою

здатність зберігати і використовувати в потрібний момент в різних ситуаціях свій індивідуально-своєрідний набір здібностей Олена Р. добре усвідомлює і цінує. У ціннісній свідомості ця властивість фіксується суб'єктною цінністю «різнобічні знання, вміння застосовувати свої знання в різних ситуаціях».

Цікавим моментом розвитку здібностей досліджуваної є високий рівень усвідомлення нею власного прагнення бути визнаною, оціненою, нагородженою. Наприклад, в ході рефлексії референтного компоненту здібностей прозвучали такі міркування: «бажання, щоб батьки мною пишалися, щоб оточуючі захоплювалися», «не вірю, що можна працювати для шафи, навіть, якщо так і кажуть, то все одно сподіваються, що хтось оцінить». Така особливість підтверджує думку про опосередкований вплив соціального оточення на розвиток здібностей і ціннісної свідомості особистості.

Узагальнюючи отримані дані, можемо зробити висновок про те, що особливостями рефлексії розвитку здібностей у процесі професійної переорієнтації людей із творчою спрямованістю є усвідомлення значної кількості професійних умінь та здібностей; усвідомлення творчих здібностей, які є універсальними за функціональним застосуванням і складними за структурою; усвідомлення значимості розвитку власних здібностей у близькій і далекій перспективі; усвідомлення власної здатності до розвитку здібностей; усвідомлення важливості вміти використовувати свій набір здібностей у різних діяльностях, що свідчить про інтегрованість професії у інші сфери життя і навпаки.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Аналіз факторно-семантичної моделі ціннісної свідомості досліджуваної у співставленні з особливостями її соціальної та діяльній рефлексії показав, що розвиток здібностей та формування ціннісної свідомості особистості – це два взаємопов'язаних процеси. Розвинена рефлексія творчих здібностей як універсальних за функціональним застосуванням і складних за структурою стратегій досягнення успіху є передумовою для формування суб'єктних цінностей особистості. Рефлексія значної кількості індивідуально-специфічних професійних умінь та здібностей, усвідомлення суб'єктивної значимості розвитку власних здібностей у близькій і далекій перспективі, яскраво виражене прагнення до саморозкриття і самовираження у продуктах своєї професійної діяльності формує змістову спрямованість ціннісної свідомості на творчий розвиток.

За результатами аналізу та інтепретації отриманих даних можемо зробити висновок про те, що зміна професії може бути одним із способів реалізації творчої моделі саморозвитку за умови розвиненої здатності до рефлексії власних професійно-важливих, в тому числі і творчих, здібностей, усвідомлення їх цінності і інтеграції у структуру ціннісної свідомості.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2002. – 288с.
2. Братусь Б.С. К проблеме развития личности в зрелом возрасте / Б.С. Братусь // Вестн. Моск. Ун-та. Сер.14. Психология. – 1980. № 2– С. 3-13.
3. Выготский Л.С. Психология / Лев Семенович Выготский. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008с. (Серия «Мир психологии»).

4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / Владимир Николаевич Дружинин. – СПб.: Питер, 2000. – 368 с.
5. Завалишина Д.Н. Субъектно-динамический аспект профессиональной деятельности / Д.Н. Завалишина // Психол. Журн. – 2003. – Т. 24, № 6. – С. 5-15.
6. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320с.
7. Исаев Е.И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога / Е.И. Исаев, С.Г. Косарецкий, В.И. Слободчиков // Вопр. психол. – 2000. – №3. – С. 57-66.
8. Климов Е.А. Психология профессионала: Избранные психологические труды / Е.А.Климов. – М.: Изд. Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд. НПО «МОДЕК», 2003. – 456 с.
9. Конопкин О.А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития / Олег Александрович Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. - №2. – С.128-135.
10. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально экономических условиях / Л.М. Митина // Вопр. психол. – 1997. – № 4. – С. 28-38.
11. Моляко В.А. Стратегии решения новых задач в процессе регуляции творческой деятельности / Валентин Алексеевич Моляко // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, №1. – С. 84-90.
12. Моросанова В.И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека / Варвара Ильинична Моросанова // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23, №6. - С.5-17.
13. Музика О.Л. Інтеграція особистісного досвіду як психологічний механізм розвитку творчої обдарованості / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: зб. наук. праць / за ред. В.О. Моляко. – Т.12, вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007.– С.159-164.
14. Музика О.Л. Рефлексія та ціннісна підтримка розвитку здібностей: підходи до побудови методики дослідження / О.Л. Музика // Творчий потенціал особистості: проблеми розвитку та реалізації: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конфер. (Київ, 15 лютого 2005р.) Редактори: О.Б. Терезина, П.Ю. Лепський. – К., 2005. – С. 187-190.
15. Осницкий А.К. Саморегуляция активности субъекта в ситуации потери работы / А.К.Осницкий, Т.С.Чуйкова // Вопр.психол. – 1999. – № 1 – С. 92-104.
16. Осницкий А.К., Чуйкова Т.С. Саморегуляция активности субъекта в ситуации потери работы // Вопр. психологи. – 1999. – № 1. – С.92 – 104.
17. Платонов К.К. Проблемы способностей / Константин Константинович Платонов. – М.: Наука., 1972. – 312с.
18. Рибалка В.В. Особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до розвитку психологічної культури учнівської молоді в умовах неперервної професійної освіти / В.В. Рибалка // Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. / за ред. В.В. Рибалки; кол.авторів: Г.О. Балл, М.В. Бастун, О.Г. Видра, Н.І. Волошко, Л.М. Гридковець, Р.С. Гуревич, О.М. Ігнатович, А.М. Коломієць, Д.Ф. Крюкова, О.П. Лящ, В.Е. Мілерян, В.І. Панченко, П.С. Перепелиця, В.В. Рибалка, З.Л. Становських, С.К. Шандрук. – К.: ІПППО АПН України, 2005. – С. 30-43.
19. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
20. Синявський В.В. Професійна консультація безробітних за ступенем їх готовності до трудової діяльності / В.В. Синявський // Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2005. – № 2. – С. 25-27.

21. Старовойтенко Е.Б Психология личности в парадигме жизненных отношений: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004. – 256 с.
22. Теплов Б.М. Избранные психологические труды: В 2-х т. Т.1. / Б.М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – 328 с.
23. Фонарев А.Р. Формы становления личности в процессе ее профессионализации / А.Р. Фонарев // Вопр.психол. – 1997. – № 2. – С. 88-93.
24. Шадриков В.Д. Проблемы профессиональных способностей / Владимир Дмитриевич Шадриков // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3, №5. – С. 13-26.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Ananiev B.H. Chelovek kak predmet poznaniya / B.H. Ananiev. – SPb.: Pyter, 2002. – 288s.
2. Bratus B.S. K probleme razvitiya lichnosti v zreloom vozraste / B.S. Bratus // Vestn. Mosk. Un-ta. Ser.14. Psihologiya. – 1980. # 2– S. 3-13.
3. Vyigotskiy L.S. Psihologiya / Lev Semenovich Vyigotskiy. – M.: Izd-vo EKSMO-Press, 2002. – 1008s. (Seriya «Mir psihologii»).
4. Druzhinin V.N. Psihologiya obschih sposobnostey / Vladimir Nikolaevich Druzhinin. – SPb.: Piter, 2000. – 368 s.
5. Zavalishina D.N. Subektno-dinamicheskiy aspekt professionalnoy deyatel'nosti / D.N. Zavalishina // Psihol. Zhurn. – 2003. – Т. 24, # 6. – S. 5-15.
6. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / [za red. V.O. Moliako, O.L. Muzyky]. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006. – 320s.
7. Isaev E.I. Stanovlenie i razvitie professionalnogo soznaniya buduschego pedagoga / E.I. Isaev, S.G. Kosaretskiy, V.I. Slobodchikov // Vopr. psihol. – 2000. – #3. – S. 57-66.
8. Klimov E.A. Psihologiya professionala: Izbrannyye psihologicheskie trudy / E.A.Klimov. – M.: Izd. Moskovskogo psihologo-sotsialnogo institutu; Voronezh: Izd. NPO «MODEK», 2003. – 456 s.
9. 9. Konopkin O.A. Obschaya sposobnost k samoregulyatsii kak faktor sub'ektnogo razvitiya / Oleg Aleksandrovich Konopkin // Voprosy psihologii. – 2004. - #2. – S.128-135.
10. 10. Mitina L.M. Lichnostnoe i professionalnoe razvitie cheloveka v novyih sotsialno ekonomicheskikh usloviyah / L.M. Mitina // Vopr. psihol. – 1997. – # 4. – S. 28-38.
11. 11. Molyako V.A. Strategii resheniya novyih zadach v protsesse regulyatsii tvorcheskoy deyatel'nosti / Valentin Alekseevich Molyako // Psihologicheskiy zhurnal. – 1995. – Т. 16, #1. – S. 84-90.
12. Morosanova V.I. Lichnostnyie aspektyi samoregulyatsii proizvolnoy aktivnosti cheloveka / Varvara Ilinichna Morosanova // Psihologicheskiy zhurnal. – 2002. – Т. 23, #6. - S.5-17.
13. Muzyka O.L. Intehratsiya osobystisnoho dosvidu yak psykholohichnyy mekhanizm rozvytku tvorchoyi obdarovanosti / O.L. Muzyka // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Problemy psykholohiyi tvorchosti: zb. nauk. prats' / za red. V.O. Molyako. – Т.12, vyp. 3. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2007.– S.159-164.
14. Muzyka O.L. Refleksiia ta tsinnisna pidtrymka rozvytku zdibnostei: pidkhody do pobudovy metodyky doslidzhennia / O.L. Muzyka // Tvorchyi potentsial osobystosti: problemy rozvytku ta realizatsii: materialy Vseukrainskoi nauk.-prakt. konfer. (Kyiv, 15 liutoho 2005r.) Redaktery: O.B. Terezyna, P.Iu. Lepskiy. – K., 2005. – S. 187-190.
15. Osnitskiy A.K. Samoregulyatsiya aktivnosti sub'ekta v situatsii poteri raboty / A.K.Osnitskiy, T.S.Chuykova // Vopr.psihol. – 1999. – # 1 – С. 92-104.

16. Osnitskiy A.K., Chuykova T.S. Samoregulyatsiya aktivnosti sub'ekta v situatsii poteri raboty // Vopr. psihologi. – 1999. – # 1. – S.92 – 104.
17. Platonov K.K. Problemy sposobnostey / Konstantin Konstantinovich Platonov. – M.: Nauka., 1972. – 312s.
18. Rybalka V.V. Osobystisnyi, refleksyvno-tsinnisno-kreatyvnyi pidkhid do rozvytku psykhologichnoi kultury uchnivskoi molodi v umovakh neperervnoi profesiinoi osvity / V.V. Rybalka // Rozvytok psykhologichnoi kultury uchnivskoi molodi v systemi neperervnoi profesiinoi osvity: navch.-metod. posib. / za red. V.V. Rybalky; kol.avtoriv: H.O. Ball, M.V. Bastun, O.H. Vydra, N.I. Voloshko, L.M. Hrydkovets, R.S. Hurevych, O.M. Ihnatovych, A.M. Kolomiets, D.F. Kriukova, O.P. Liashch, V.E. Milerian, V.I. Panchenko, P.S. Perepelytsia, V.V. Rybalka, Z.L. Stanovskyykh, S.K. Shandruk. – K.: IPPPO APN Ukrainy, 2005. – S. 30-43.
19. Rubynshteyn S.L. Vytye y soznanye. Chelovek y myr / S.L. Rubinshteyn. – SPb.: Pyter, 2003. – 512 s.
20. Synyavs'kyy V.V. Profesiyna konsul'tatsiya bezrobitnykh za stupenem yikh hotovnosti do trudovoyi diyal'nosti / V.V. Synyavs'kyy // Byuleten' IPK DSZU. – 2005. – # 2. – S. 25-27.
21. Starovoytenko E.B. Psihologiya lichnosti v paradigme zhiznennykh otnosheniy: uchebnoe posobie dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy / E.B. Starovoytenko. – M.: Akademicheskii Proekt; Triksta, 2004. – 256 s.
22. Teplov B.M. Izbrannyye psihologicheskie trudy: V 2-h t. T.I. / B.M. Teplov. – M. : Pedagogika, 1985. – 328 s.
23. Fonarev A.R. Formy stanovleniya lichnosti v protsesse ee professionalizatsii / A.R. Fonarev // Vopr.psihol. – 1997. – # 2. – S. 88-93.
24. Shadrikov V.D. Problemy professionalnykh sposobnostey / Vladimir Dmitrievich Shadrikov // Psihologicheskii zhurnal. – 1982. – T. 3, #5. – S. 13-26.

Tychyna I.M. The psychological analysis of reflections on creativity as value-regulatory resources of the personal development during the change of profession. The article describes the features of reflection on abilities and reflection in the value consciousness of people for whom a change of profession is a sign of creative self-development model. Abilities considered as a human resources for development, which in terms of its awareness as a valuable success become internal regulators of behavior and activity. The analysis of the one case shows that the reflection characteristics of ability in the professional reorientation of people with creative direction is significant awareness of professional skills and abilities; awareness of the creative abilities, which are universal in application and functional complex structure; awareness of the importance of their own abilities in the near and far future; awareness of their own ability to develop skills; awareness of the importance to be able to use its own set of abilities in different areas of life, indicating that the integrity of the profession in other areas of life, and vice versa. It is concluded that the development of abilities and the personal formation of the value consciousness are two interrelated processes, and the change of profession may be one of the ways to implement the creative models of self-provided capacity for reflection, developed their own professional and more important, including creative abilities, awareness of their values and integration in the structure of value consciousness.

Key words: *abilities, professional abilities, creativity, values, values of activity, moral values, subjective value, value consciousness.*

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Том VI

ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Випуск 11

Надруковано з оригінал-макетів авторів

Підписано до друку 06.04.15. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 13.7. Обл. вид. арк. 16.1. Наклад 300. Зам. 52.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

М. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua